

Скляр В. Ю.

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ДИГЛОСІЇ В АРАБСЬКІЙ МОВІ

Глибоке та ефективне вивчення будь-якої мови передбачає опанування не тільки її літературним варіантом, а й усіма можливими діалектами. Діалекти збагачують літературну мову, дають змогу проникнути в історію багатьох явищ, пояснити їх і ґрунтовно дослідити. Проблему диглосії не можна оминати при вивченні будь-якої мови. Тому **мета** даної статі – є розгляд окресленого явища на рівні лексики і граматики в історичному висвітленні.

Диглосія (з грецької – двомовність) – одночасне існування в суспільстві двох мов або двох різних форм однієї мови, застосовуваних у різних функціональних сферах. На відміну від білінгвізму та багатомовності, диглосія як соціолінгвістичний феномен передбачає свідому оцінку мовцями своїх ідіом за шкалою “високе – низьке”, “урочисте – повсякденне” тощо¹. Диглосія характерна для всього арабського світу й усвідомлюється як проблема з різновекторним її вирішенням. Питання диглосії в арабській мові надзвичайно важливе, стосовно нього постійно ведуться дискусії серед учених, лінгвістів, письменників, саме цим визначається й **актуальність** даної публікації. Названа проблема – в полі зору як вітчизняних, так й іноземних учених, зокрема арабських. Це питання розглядають такі науковці, як Султанов А. Ф., Шарбатов Г. Ш., Рибалкін В. С. Вони досить широко висвітлили причини цього явища, представили різні погляди щодо нього, вказали на його різнобічні особливості.

Як відомо, арабська мова входить до групи семітських мов. В історії арабської мови розрізняють три періоди, у зв'язку з чим і виділяють стародавню (докласичну), класичну й сучасну арабську мови.

Письмові пам'ятки стародавньої арабської мови представлені наскельними надписами (ліхянськими, самудськими, сафськими), знайдені на території Аравійського півострова на півдні Сирійського району ОАР. Найдавніші з цих надписів датуються I–IV ст. н. е.²

¹ Диглосія // <http://uk.wikipedia.org/wiki/Диглосія>

² Шарбатов Г. Ш. Современный арабский язык. – М., 1961. – С. 8.

Найбільшою літературною пам'яткою класичної мови є Коран, записаний в VII ст. н. е. Священний характер тексту Корану зумовив збереження всіх його мовних особливостей без істотних змін до теперішнього часу.

У IX–X ст. відбувається остаточна нормалізація літературної мови класичного періоду. Це була писемна мова, що сформувалася на основі стародавньої арабської мови і її діалектів.

Пізня класична арабська мова представлена багатющою художньою, географічною, історичною, науковою, релігійною літературою, створеною протягом середніх віків арабами й народами Середньої Азії та країн Сходу, для яких арабська мова в цей період була міжнародною мовою культури й науки.

Панування Оттоманської імперії в арабських країнах призвело до застою й занепаду арабської літератури й досить великого обмеження у вживанні писемної мови.

Наступним поворотним періодом у розвитку й модернізації арабської мови став рубіж XVIII–XIX ст., коли активізувалися економічні контакти Арабського Сходу із Заходом. Розвиток книгодрукування, поява преси і, відповідно, нових жанрів публіцистики, зародження нової художньої літератури, драматургії й поезії стали найважливішим чинником розвитку арабської мови і його адаптації до нових вимог суспільного, культурного й наукового життя. Розвиток нових засобів масової інформації й комунікації в XX ст. сприяв подальшій модернізації арабської мови.

Сучасний період характеризується активним проникненням в арабську лексику західноєвропейської технічної термінології. Незважаючи на пуристичну діяльність академії арабської мови в багатьох країнах, у сучасну арабську мову проникають нові міжнародні науково-технічні терміни, утворюються кальки стандартних словосполучень і зворотів, характерних для преси й засобів масової комунікації³.

Вважаємо, що варто вказати на широкий територіальний діапазон використання цієї мови. Арабська літературна мова (الفصحى) – мова школи, радіо, преси, науки й телебачення. Вона має статус офіційної державної мови в ряді країн Азії й Африки від Іраку до Мавританії, а саме в Кувейті, Бахреїні, Об'єднаних Арабських Еміратах, Омані, Ємені, Саудівській Аравії, Іраку, Сирії, Лівані, Йорданії – на Близькому Сході, Єгипті, Судані,

³ Арабский язык – История // <http://www.middleeast.org.ua/langv/a2.htm>

Сомалі (друга державна мова), Джібуті (частково), Лівії, Тунісі, Алжирі, Марокко, Західній Сахарі, Мавританії – у Північній Африці. Крім того, арабською мовою розмовляє національна арабська меншина в Чаді, Ізраїлі й Федеративній Ісламській Республіці Коморські Острови. Вона використовується при релігійних відправленнях у ряді неарабських ісламських держав⁴.

Поряд з літературною арабською мовою в арабських країнах існують місцеві (територіальні) діалекти зі своїми говірками.

Середньовічні арабські джерела свідчать про те, що розбіжність між літературною арабською мовою і її діалектно-роздробленою розмовною формою вже до X ст. спостерігалася на всій арабомовній території.

У даний час арабські діалекти класифікуються за двома основними параметрами – соціальному й територіальному. За соціальною характеристикою їх поділяють на кочові й осілі, а останні, у свою чергу, – на міські й сільські. За географічною ознакою сучасні арабські діалекти поділяються на дві великі групи: західна (магрибська група діалектів) і східна (єгипетсько-суданська група діалектів, сиро-месопотамська група діалектів, аравійська група діалектів, середньоазіатська група діалектів)⁵.

Усно-розмовна форма, представлена в кожному випадку місцевим діалектом, обслуговує повсякденні сфери спілкування на всіх рівнях: сімейному, виробничому, у торгівлі, господарстві й на вулиці; вона ж здавна використовується в усній народній творчості (наприклад, тексти казок “1001 ночі”, записані в XIV–XVI ст. у Єгипті, характеризуються ознаками усної розмовної мови міського типу).

Арабська літературна мова все більше проникає в різні сфери життя народу. Проте в побуті араби її майже не використовують. Неписемність в арабському світі до цих пір поширена і тому, слухаючи політичні або художні радіопередачі літературною мовою, безграмотні верстви арабських слухачів можуть вималювати лише загальне уявлення про її зміст тому, що багато складних граматичних конструкцій і значна частина лексики літературної мови невластива розмовній мові.

⁴ Рыбалкин В. С. Арабская лингвистическая традиция: Истоки, творцы, концепции. – К., 2000. – С. 264.

⁵ Арабский язык – История // <http://www.middleeast.org.ua/langv/a2.htm>

Основним засобом спілкування арабів слугують місцеві діалекти. Діалекти значно відрізняються один від одного і вживаються лише в межах даної території. Наприклад, мешканці Алжиру й Іраку майже не розуміють один одного. З одного боку – існує величезна розбіжність між діалектами, а з іншого – з літературною мовою, хоча граматична будова і словниковий запас місцевих діалектів і літературної мови в загальних своїх рисах збігаються.

Варто зазначити, що діалекти використовуються не тільки в побуті. Багато радіо- й телепередач ведуться на діалектах, вони використовуються в театрі, кіно. Оскільки діалекти є хранителями багатющих скарбів усної народної творчості, їх нерідко використовують в арабській пресі. У художніх творах, написаних літературною мовою, діалекти застосовуються в діалогічному мовленні.

Найпоширенішим вважається єгипетський діалект, тому що єгипетські кінофільми широко демонструються в країнах арабського світу, що сприяє засвоєнню єгипетського територіального діалекту в усіх арабських країнах. На початку ХХ ст. в Єгипті був проголошений принцип “єгиптизація мови”, що отримав втілення у спробах створення художніх творів єгипетським діалектом.

Деякі автори пишуть літературною мовою й діалектом паралельно, тобто перекладають власний твір з літературної мови на діалект (такі, наприклад, книги єгипетського письменника Махмуда Теймура, кожна з яких містить одну п’єсу у двох варіантах). Усе це свідчить про великі розбіжності між літературною мовою й діалектами⁶.

Аналізуючи основні причини таких розбіжностей, необхідно враховувати такі моменти: уже в епоху, коли були розроблені норми письмової мови, жива мова відрізнялася від мови доісламської поезії й Корану, на основі якої були створені ці норми. Крім того, що писемна мова узаконена традиційною граматиною і її ретельно оберігають консервативні прихильники, вона розвивалася не так швидко, як діалекти. У період турецького панування в арабському світі (ХVІ – початок ХХ ст.) державною мовою була турецька мова. Це не зупинило розвиток арабських діалектів, але ще більш віддалило їх від літературної мови. Ще більшому розриву між літературною мовою й діалектами сприяв вплив мов, завойованих арабами країн.

⁶ Шарбатов Г. Ш. Современный арабский язык. – М., 1961. – С. 11.

Усе це призводить до паралельного існування двох основних форм арабської мови. Однак, з початку ХХ ст. помітна тенденція до зближення літературної мови й діалектів під впливом кіно, радіо, преси, школи. З часом діалект перестає бути лише розмовним, літературна мова – лише писемною. І все одно літературна розмовна мова не має розповсюдження серед широких мас населення.

У ХХ ст. письменники намагаються знайти шляхи до максимального зближення живої розмовної й літературної мови та ліквідації “двомовності”. Єгипетський письменник ал-Хамісі виступив на сторінках газети “Ал-гумхурія” зі статтею про досвід вживання “середньої мови” або, як він його назвав, “подвійної мови”, у художній літературі. Він закликав письменників арабських країн до максимального використання загальних, усім зрозумілих і поширених у всіх територіальних діалектах арабських країн слів, термінів і виразів, що стали загальноарабськими⁷. Одні літературні критики вбачали в цьому шлях зближення між розмовними мовами й літературною, в процесі чого відбуватиметься формування єдиної арабської мови єдиної арабської нації. Інші вважали, що письменник має бути вільним у художній творчості й обирає мовних засобів і не повинен нав’язувати своїм героям якусь “середню мову”.

В нинішній час у наукових арабських колах проблема існування арабської літературної мови й діалектів гостро обговорюється. Одні вчені виступають за зближення між ними, за перегляд віджилих, застарілих граматичних норм літературної арабської мови і реформу правопису та арабської графіки для того, щоб у майбутньому не довелося сирійцям перекладати те, що пишуть єгиптяни, і навпаки (Таха Хусейн, Мансур Фахми, Ахмад Хасан аз-Зейят)⁸. А інші виступають категорично проти цього і закликають до збереження літературної мови, розширення і зміцнення її суспільних функцій, вбачаючи в діалектах прояв неписьменності або спотворення норм, що лише трохи відрізняється від літературної арабської мови; вони вважають, що вся полеміка щодо літературної мови й діалектів є лише надуманою проблемою (Ашарі, Джабаі, Каабі)⁹.

⁷ Султанов А. Ф. Арабский сборник. – М., 1959. – С. 116.

⁸ Султанов А. Ф. Арабский сборник. – М., 1959. – С. 118.

⁹ Рыбалкин В. С. Арабская лингвистическая традиция: Истоки, творцы, концепции. – К., 2000. – С. 264.

Безперечно, що вивчення діалектів має ґрунтуватися на порівнянні з літературною мовою та між самими діалектами. При цьому треба звернути увагу на лексичний і граматичний аспекти. Найкраще порівняння здійснювати за допомогою таблиць. (До речі, саме таблиці є доцільним наочним посібником для студентів).

Таблиця № 1

№	Українська мова	Арабська літературна мова	Єгипетський діалект	Ліванський діалект	Марокканський діалект
1.	Як тебе звати?	مَا اسْمُكَ؟	إِسْمُكَ إيه؟	شُو اسْمُكَ؟	أَسْمِيْتِكَ؟
2.	Мене звуть...	إِسْمِي ...	أَنَا إِسْمِي ..	إِسْمِي...	أَسْمِيْتِي ...
3.	Ти звідки?	مِنْ أَيْنَ إِنْت؟	إِنْت مِنْ وِين؟	أَنْتْ مِنْ وِين؟	مُنِين أَنْتْ؟
4.	Як ти? (Як справи?)	كَيْفَ حَالُكَ؟	إِرِّيْكَ؟	كَيْفُكَ؟	كَيْدِيْر؟
5.	Добре!	حَسَنًا!	كُوَيْس! / كُوَيْس!	مَيْخ! / مَيْخ!	بَخِيْر! / بَخِيْر!
6.	Не знаю!	لَا أَعْرِفُ!	مَا عَرَفْتُ!	مَا بَعْرِفُ!	مَا عَرَفْتُش!
7.	Так!	نَعَمْ!	أَبُوَه!	أُ = نَعَمْ!	أه! = نَعَمْ!
8.	Ні!	لَا!	لَا!	لَا!	لَا!
9.	Котра година зараз?	كَمْ السَّاعَةُ الْآنَ؟	السَّاعَةُ كَمْ دِلْوَأْتِي؟	إِدَيْشِ سَاعَةٌ؟	شَحَالْ فَالسَّاعَةُ؟
10.	2:30!	السَّاعَةُ التَّائِيَةٌ وَ نَصْفُ!	السَّاعَةُ إِنْتَيْنِ وَ نَصْ!	تْنَيْنِ وَ نَوْصْ!	السَّاعَةُ الْجُوْجْ أَوْ نَصْ!
11.	Я хочу піти на базар.	أُرِيدُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى السُّوقِ.	عَاوُرْ أَمْشِي لِلْسُّوْءِ.	بِذْ رُوْحْ لِلْسُّوْءِ.	بُعَيْتْ نَمْشِي لِلْسُّوْقِ.
12.	Тварини пили воду з річки, а потім пішли в ліс.	شَرِبَتْ الْحَيَوَانَاتُ الْمَاءَ مِنَ النَّهْرِ وَ بَعْدَ ذَلِكَ ذَهَبَتْ إِلَى الْغَابَةِ.	الْحَيَوَانَاتُ شَرِبَتْ الْمِيَّاءَ مِنَ النَّهْرِ، أَوْ بَعْدَيْنِ رَاحَتْ لِلْغَابَةِ.	شَرِبُوا الْحَيَوَانَاتُ الْمَائِيَّ مِنَ النَّهْرِ وَ بَعْدَيْنِ ذَهَبُوا لِلْغَابَةِ.	الْحَيَوَانَاتُ شَرِبَاتِ الْمَاءِ مِنَ الْوَادِ، وَ مِنْ بَعْدِ مَشَاتِ لِلْغَابَةِ.
13.	Дві студентки пішли в інститут.	ذَهَبَتِ الطَّالِبَتَانِ إِلَى الْمَعْهَدِ.	رَاحَتِ الطَّالِبَتَيْنِ لِلْمَعْهَدِ.	رَاحُوا الطَّالِبَتَيْنِ لِلْمَعْهَدِ.	جُوْجْ طَالِبَاتِ أَمْشَاوُ لِلْمَعْهَدِ.
14.	Діти йдуть до школи вранці і повертаються додому опівдні.	يَذْهَبُ الْأَطْفَالُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ صَبَاحًا وَ يَرْجِعُونَ إِلَى بُيُوتِهِمْ بَعْدَ الظُّهْرِ.	الْأَوْلَادُ يَمْشُوا لِلْمَدْرَسَةِ فِي الصَّبَاحِ وَ حَيْرَجَعُوْا بَيْنُوْتَهُمْ بَعْدَ الظُّهْرِ.	يَرْوَحُوا الْأَطْفَالُ لِلْمَدْرَسَةِ فِي صَبَاحٍ وَ يَبِيْرَجَعُوْا بَعْدَ الظُّهْرِ.	الذَّرَارِي كَيْمَشِيُوْا لِلْمَدْرَسَةِ فِي الصَّبَاحِ أَوْ كَيْرَجَعُوْا لِلدَّارِ فِي الْعَشِيَّةِ.
15.	Їдьмо машиною!	لِنَرْكَبْ سَيَّارَةً!	تَعَالَ نَرْكَبِ السِّيَّارَةَ!	هَاتِ لِنَرْوُحْ بِالسِّيَّارَةِ!	يَا لَا نَمْنِيْنِيُوْا فَالطُّونِيْلِ!
16.	Давай!	هَيَّا!	يَا!	يَا!	يَا!

17.	Йди звідси!	إِمْشِي مِنْ هُنَا!	رُحْ مِنْ هُنَا!	رُحْ مِنْ هَان!	سِيرْ مِنْ هُنَا!
18.	Хто це?	مَنْ هَذَا؟!	وَدَّهْ مِنْ؟	مِنْ ه؟	أَوْ هَذَا شَكُون؟
19.	Мені все одно!	لَيْسَ عِنْدِي فَرْق!	ذَا مَا يَفْرَقْش!	مِشْ فَرْءَ مَعِي!	جُنَافُو!
20.	Будь ласка!	مِنْ فَضْلِكَ!	لَوْ سَمَحْتَ!	طَفَّضْ!	عَفَاكَ!
21.	Немає проблем!	لَيْسَ هُنَاكَ مُشْكِل!	مَا فَيْشِ مُشْكِل!	مِشْ مُشْكِل!	مَا كَايْنِ مُشْكِل!

Як бачимо, діалекти й літературна мова відрізняються в меншій мірі лексикою і в більшій – граматикою. Також кожен діалект відрізняється один від одного низкою слів і граматичною структурою. Відмінність між єгипетським і ліванським діалектом не така велика, як з марокканським. Єгипетський і ліванський діалекти належать до західної групи діалектів, а марокканський – до східної, тому й різниця між ними суттєва. Огласовки в кожному діалекті змінюються або взагалі випадають, але корінь слова залишається.

Проблема диглосії дуже гостро стоїть і при вивченні студентами арабської мови. Вивчаючи у вищому навчальному закладі літературну арабську мову, студент, потрапляючи в будь-яку арабську країну, уперше стикається з проблемою, коли місцеве населення його розуміє, але ніяк не хоче розмовляти з ним літературною мовою і продовжує говорити діалектом. Тому є доцільним запровадити спеціальний курс для вивчення діалектів арабської мови.

Однак питання про діалекти вимагає глибокого науково-методичного підходу. Ускладнюється робота через відсутність словників, підручників та іншої наукової літератури.

У наш час існує невелика кількість посібників з найпоширеніших діалектів, наприклад: А. Г. Багіров “Єгипетський арабський діалект”, Х. І. Абу Ахмад “Мини-разговорник єгипетського діалекта”, а також відео- й аудіоматеріали в Інтернеті. У книзі А. Г. Багірова дається фонетика літературної й єгипетської мови, граматика, діалектні тексти й діалоги. Однак названі джерела є недостатніми для роботи зі студентами.

Вважаємо, вивчення діалектів арабської мови є дуже актуальною проблемою для арабістів. Як показує практика, знаючи добре літературну мову, осилити діалект можна дуже легко і швидко, а ось навпаки – набагато важче.

Отже, проблема диглосії була, є і буде в арабській мові досить важливою, не тільки для мешканців цих країн, а й для іноземців

та студентів, які вивчають мову та будуть використовувати її у своїй діяльності.

Вбачаємо широку перспективу подальших науково-методичних розробок з окресленої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рыбалкин В. С. Арабская лингвистическая традиция: Истоки, творцы, концепции.* Киев, 2000.
2. *Султанов А. Ф. Арабский сборник.* Москва, 1959.
3. *Шарбатов Г. Ш. Современный арабский язык.* Москва, 1961.
4. Диглосія // <http://uk.wikipedia.org/wiki/Диглосія>
5. Арабский язык – История // <http://www.middleeast.org.ua/langv/a2.htm>
6. www.krugosvet.ru